

IDENTIFICAREA UNOR PERSONAJE VOIEVODALE ÎNTR-O SCENĂ DIN ICONOGRAFIA BISERICII DOMNEȘTI DIN TÎRGOVIȘTE

PETRE CRISTEA

Biserica Domnească din Tîrgoviște cuprinde numeroase valori ale artei brîncovenești, sub variate forme, ca urmare a lucrărilor de refacere a monumentului ce au avut loc în perioada 1693—1698. Intensitatea emoțiilor artistice sporește atunci cînd analizăm mai atent, în acest monument, fresca unor cunoscuți zugravi, în frunte cu Constantinos.

Între numeroasele scene de certă valoare artistică, aflate în iconografia Bisericii Domnești,¹ se remarcă „Nunta din Cana Galileii“, scenă pictată în naos, deasupra ușii de intrare la proscomidie. În erminiile de pictură bizantină se recomandă zugravilor înfățișarea acestei scene, astfel: „Masă cu bucate și cărturarii și fariseii șezînd la dînsa, și unul din ei mai slăvit, ținînd pahar cu vin... ginerile cu barbă rotundă și mireasa lîngă dînsul, purtînd în capete cununi de flori; și dinapoia lor un tînăr, ținînd cupă, și puind vin în pahar...“²

În Biserica Domnească, această scenă este reprezentată într-un mod deosebit față de rînduiala canonică prevăzută în erminii. Pentru a putea purta numele de „Nunta din Cana Galileii“, zugravul a încadrat discret în partea dreaptă a scenei pe Iisus și mama sa Maria, stînd în picioare, în fața vaselor de lut, prefăcînd, după versiunea biblică, apa în vin.

Luînd în atență cercetare numai personajele grupate în jurul mesei de ospăț, analizînd înfățișarea și costumația, înțelegînd rolul pe care îl ocupă fiecare dintre ele în cadrul nunții respective, ajungem la convingerea că această scenă reprezintă o nuntă din familia brîncovenească.

¹ Aici se află, pe lîngă cea mai bogată frescă voievodală din țara noastră, portretele unor împărătese bizantine, un autoportret al zugravului Constantinos și alte scene cu elemente laice și semnificații politice, de care ne vom ocupa într-un studiu viitor.

² Iconografia. Arta de a zugrăvi biserici și icoane bisericesti (după un manuscris publicat în 1891 de adormitul întru fericire episcopul Ghenadie al Rîmnicului Nouului Severin), București 1903, p. 166.

În prim planul picturii, la stînga și la dreapta mesei, sînt două personaje, singurele dintre nuntași care ocupă loc pe scaune. Desigur, prin această atitudine se subliniază prestigiul de care acestea se bucură în rîndul celor prezenți. Bărbatul, aflat la dreapta mesei, ni se înfățișează ca o personalitate deosebită, întrucît: poartă în mîna stîngă sceptru, simbolul autorității; majoritatea nuntașilor — împreună cu nașul — privesc spre acest personaj și nu cum ar fi firesc, către naș (între nuntași „mai slăvit“) sau către mirii sărbătorii; taraful grupat în spatele său este vădit preocupat să desfate muzical, în primul rînd, această respectabilă personalitate. Acestea reprezintă numai cîteva argumente spre a putea recunoaște, fără îndoială, în personajul descris, pe însuși voievodul Constantin Brîncoveanu. Însăși înfățișarea personajului ne îndeamnă să recunoaștem aici prezența acestui voievod.

Personajul feminin, aflat de cealaltă parte a mesei, poartă coroană voievodală, reprezentînd desigur o soție de domn. Identificînd în dreapta mesei pe voievodul Constantin Brîncoveanu, este firesc să admitem în scena amintită și prezența soției sale, Doamna Maria.

Mirii ocupă locul central în imaginea respectivă. Și aceștia sînt înfățișați purtînd coroană voievodală, argument că ei sînt neapărat un cocon și o domniță. Se pune acum întrebarea: cine sînt mirii și care nuntă din familia voievodului Constantin Brîncoveanu este înfățișată aici?

Pînă în vara anului 1698, cînd s-a terminat pictarea Bisericii Domnești³, dintre cei zece copii pe care îi avea atunci voievodul Brîncoveanu, au fost căsătorite numai trei fiice; în noiembrie 1692, domnița Stanca cu Radu Iliș,⁴ la 5 noiembrie 1693, domnița Maria cu voievodul Moldovei, Constantin Duca⁵ și la 6 februarie 1698, domnița Ilinca cu Scarlat Mavrocordat (fiul marelui dragoman al Porții, Alexandru Mavrocordat).⁶ Numai doi dintre soții acestor fiice ale lui Constantin Brîncoveanu au fost feciori de domni: Radu, fiul lui Iliș vodă și Constantin Duca, fiul lui Gheorghe Duca vodă. Este deci justificat să analizăm în continuare numai nunțile fiicelor lui Constantin Brîncoveanu cu cei doi coconi. De altfel, nunta lui Scarlat Mavrocordat cu domnița Ilinca a avut loc, numai cu patru-cinci luni, înainte de terminarea picturii Bisericii Domnești și nu au existat nici motive serioase și nici timpul necesar pentru a determina reprezentarea acestei nunți.

³ Fără îndoială, pictarea Bisericii Domnești s-a încheiat spre sfîrșitul lunii iunie 1698, avînd în vedere datele precizate sub pomelnicele cu numele zugravilor; în naos pe lîntelul ancadramentului ușii (iunie 17 l(ea)t 7206) și în altar, la proscomidie, (iunie dni 20, l(ea)t 7206).

⁴ Radu logofătul Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brîncoveanu Voievod*, Edit. Acad. R.S.R., 1970, p. 92.

⁵ *Idem*, p. 100.

⁶ *Ibid.*, p. 122—123.

În stînga mirilor se află nașul, înfățișat cu o cupă în mînă. Zmgravul a respectat aici versiunea biblică, potrivit căreia nașul este primul care „a gustat apa care se făcuse vin“ și păstrîndu-se această tendință, nașul este singurul dintre meseni avînd în mîna sa o cupă. Sub chipul și înfățișarea nașului putem recunoaște pe marele stolnic Constantin Cantacuzino. Nu este întîmplătoare prezența stolnicului Constantin Cantacuzino în această scenă și, cu atît mai mult, în postura nașului. Cronica menționează printre persoanele care au asistat la una dintre nunțile amintite aici — nunta domniței Maria cu Constantin Duca — și pe „cinstitul și blagorodnicul unchiul Mării sale Costandin Cantacuzino, carele au fost vel stolnic“. ⁷ De altfel, cronica mai consemnează și faptul că stolnicul a fost naș la cîteva nunți petrecute în familia lui Constantin Brîncoveanu. ⁸

De asemenea, considerăm deosebit de semnificativ a aminti rolul important pe care stolnicul l-a jucat în viața politică a Țării Românești, în timpul domniei nepotului său Constantin Brîncoveanu. „El era consilierul de politică extrenă al domnului în ceasurile de seară, expertul la tratativele oficiale de dimineață, cu ambasadorii străini în trecere sau solii puterilor vecine, convivul fin de la banchete, amfitrionul oaspeților de marcă“. ⁹

În spatele nașului, în pictura amintită, se află un turc. Cronica menționează și amănuntul că la nunta domniței Stanca cu Radu Iliăș a participat printre oaspeți și Alexandru Mavrocordat, avînd calitatea de mare dragoman al Porții Otomane. Turcul din această scenă este însă așezat izolat față de meseni. El are în mîna dreaptă o cupă ridicată, cu intenția de a o servi unei persoane de la masă — această persoană fiind numai nașul. În mîna stîngă, pe care o ține la șold, are un ulcior, sugerîndu-ne prin această atitudine faptul că turcul este cel care a turnat vinul în cupa servită nașului. Fără îndoială, turcul ne este prezentat aici în rolul unui servitor la masa unde se afla și voievodul Constantin Brîncoveanu. Acesta însă nu putea fi Alexandru Mavrocordat, care — după cum consemnează cronica — participînd la nunta din 1692, s-a bucurat de o mare ospitalitate, avînd „în toată vremea împreunare și vorbă“ ¹⁰ cu voievodul Țării Românești. Oaspetele turc „a stat la București ca zece zile, avîndu-l Domnul, la mare cinste și bună primire“ ¹¹. Simpla înfățișare a turcului din această

⁷ Radu logofătul Greceanu, *op. cit.*, p. 100.

⁸ În iulie 1704, la nunta domniței Ancuța cu Nicolae Ruset ; în ianuarie 1706, la nunta lui Constantin, fiul lui Constantin Brîncoveanu, cu Ana Balș și în februarie 1709, la nunta lui Ștefan, fiul lui Brîncoveanu, cu Bălașa Cantacuzino.

⁹ Virgil Cîndea, *Stolnicul între contemporani*. Edit., Științifică, 1971, p. 42.

¹⁰ *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 pînă la martie 1717*. Cronica anonimă, Edit. Științifică, 1959, p. 35.

¹¹ C. Erbiceanu, *Cronicarii greci* — Cronica lui Chesarie Dapontes, p. 45 (cit. Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, *Constantin Vodă Brîncoveanu*. Edit. Științifică, 1969, p. 170, nota 28).

scenă în chip de tinăr, este încă o dovadă că el nu putea fi Alexandru Mavrocordat, care, în 1692, trecuse de vîrsta de 50 de ani.¹²

În spațiul în care se află plasat turcul este și o slujnică, purtînd în mîini un castron, cu care ea se îndreaptă spre masa nuntașilor. Prezența slujnicei aici clarifică și mai mult ideea asupra rolului de servitor dat turcului la această nuntă. Înfățișarea — pe care o putem considera simbolică — a unui otoman în această situație de umilință voiește să exprime atitudinea antiotomană fără rezerve a voievodului Constantin Brîncoveanu.

Pentru a demonstra această atitudine, unanim patriotică, vom aminti și consecvența cu care îi găsim pe turci zugrăviți ca „păgîni” în numeroase alte monumente (Voronet, Moldovița, Humor), dar ca servitor însă — după cunoștința noastră — turcul este zugrăvit numai în această scenă din Biserica Domnească.

La dreapta mirilor se află zugrăvit un bărbat care poartă, de asemenea, pe cap coroană voievodală și privește spre personajul în care am recunoscut neîndoiește pe voievodul Constantin Brîncoveanu. Dacă mireasa este una dintre fiicele lui Constantin Brîncoveanu, prezența celuilalt bătrîn voievod dovedește că mirele nu poate fi altul decît fiul acestuia. Dintre Iliș vodă și Gheorghe Duca, ai căror feciori au devenit soții domnițelor Stanca și, respectiv, Maria, pe cine ar putea reprezenta acest personaj voievodal ?

Nepot al turcitului Ilie Rareș, și fiu al lui Alexandru Iliș — și el „grecizat din tîlpi pînă în creștet”¹³, Iliș vodă, care „nu știa limba țării și grăia cu tîlmaciu la divan”¹⁴, nu putea fi prezent într-o asemenea scenă cu evidentă semnificație politică.

În schimb, sînt suficiente argumentele pentru a recunoaște în acest portret numai pe voievodul Gheorghe Duca. În 1672, fiind domn al Moldovei, Gheorghe Duca acordă ospitalitate Cantacuzinilor persecutați de Grigore Ghica al II-lea. Cu sprijinul Cantacuzinilor, doi ani mai tîrziu, Gheorghe Duca ajunge domn în Țara Românească. În decursul acestei scurte domnii (1674—1678), lui Constantin Brîncoveanu i se facilitează debutul în viața politică a Țării Românești, acordîndu-i-se rangul de vtorii logofăt.

Concluzia care se impune este că această scenă din Biserica Domnească înfățișează nunta domniței Maria, fiica lui Constantin Brîncoveanu, cu Constantin Duca, fiul lui Gheorghe Duca. Nunta a avut loc la Iași în 1693, bucurîndu-se de o strălucire deosebită. Constantin Brîncoveanu, care „după al domnilor obicei” nu a putut participa — a fost reprezentat la nuntă de către „cinstite și mari obraze”, între care

¹² C. Gane, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, vol. I, Edit. ziarului Universul, 1933, p. 234 („Alexandru Exaporitul s-a născut prin 1641—42”).

¹³ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*. Edit. Cartea Românească, vol. VI, p. 44.

¹⁴ A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. VII, p. 243.

cronicarul amintește pe marele stolnic Constantin Cantacuzino, pe Doamna Stanca, mama voievodului Constantin Brîncoveanu etc.¹⁵ La această nuntă a fost de față și cronicarul Ion Neculce, care, avînd rangul de postelnic, arată că mergea „cu alți postelnici, împreună, cu toiegile a mină, pe gios, înaintea domnului”.¹⁶ Fiind martor al acestor strălucite serbări, cronicarul subliniază și faptul că oaspeții „nuntiră trei săptămîni cu mari pofăli și podoabe și cu feluri de feluri de muzici și de pelivăni”.¹⁷

Desigur, sînt motive serioase care l-au determinat pe voievodul Constantin Brîncoveanu ca, sub pretextul „Nunții din Cana Galileii”, să înfățișeze o nuntă întimplată în familia sa, și anume nunta domniței Maria.

În vara anului 1697, Constantin Brîncoveanu este înștiințat că fiica sa, domnița Maria, a murit la Constantinopol „care veste rumperc de la inimă părinților au fost, că e mult a zice de întristarea și jalea ce au avut pentru fiica lor cea iubită și dorită”.¹⁸ Întrucît pictarea bisericii încă nu se încheiase, este de presupus că voievodul s-a gândit atunci să immortalizeze chipul fiicei răposate zugrăvinduo-l în scena nunții amintite.

De altfel, în cadrul planului iconografic, această scenă este plasată spre sfîrșitul ciclului „Minunile lui Iisus” și nu la începutul acesteia, cum ar fi fost firesc. Aceasta, nu din motive de spațiu, ci pentru că pictarea scenei respective a fost hotărîtă mai tîrziu, în 1697. Absența voievodului la nunta de la Iași nu a împiedicat pictarea acestei scene. Dimpotrivă, a constituit un alt motiv pentru alegerea nunții respective, în care prezența lui Constantin Brîncoveanu trebuia să fie relevată, cel puțin simbolic.

Căsătoria domniței Maria cu Constantin Duca — aprecia un diplomat francez — „se face din motive politice”,¹⁹ Constantin Brîncoveanu urmărind ca și alți voievozi de pînă atunci ai Țării Românești să asigure prezența pe tronul Moldovei a unui credincios al său, aceasta fiind o garanție a luptei comune împotriva turcilor. Alegerea nunții domniței Maria cu Constantin Duca — voievodul Moldovei, pentru scena cerută de iconografia Bisericii Domnești, s-ar datora deci și acestui motiv nemărturisit: unitatea țărilor române în lupta antiotomană. Prefigurînd prin cumetrie legătura de sînge dintre munteni și moldoveni, „Nunta din Cana Galileii” este prezentată aici ca o datină românească, cu adînci rezonanțe și semnificații politice.

¹⁵ Radu logofătul Greceanu, *op. cit.*, p. 100.

¹⁶ Ion Neculce, *Letopisetul Țării Moldovei*. Edit. Științifică, 1968, p. 86.

¹⁷ *Idem*.

¹⁸ Radu logofătul Greceanu, *op. cit.*, p. 118.

¹⁹ L. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria Românilor*, vol. V, partea II, București 1886, p. 246 (1693, 8 mai, Raportul lui Alessandra Zen despre noile proiecte de alianțe familiare ale lui Constantin Vodă Basarab...).

Valoarea deosebită a scenei respective este evidentă, întrucât ea consemnează un eveniment petrecut în familia voievodului Constantin Brîncoveanu — nunta domniței Maria, și sporește numărul portretelor lui Constantin Brîncoveanu, Doamnei Maria, Stolnicului Constantin Cantacuzino, voievozilor Gheorghe Duca, Constantin Duca și domniței Maria.

Preocupările voievodului Constantin Brîncoveanu privind viitorul țării române — independența și suveranitatea, apărate atunci prin abilitatea diplomatică a Stolnicului cărturar, au oferit meșterilor zugrăvi limpezimea exprimării unui act istoric. Așa s-a născut — credem, depășindu-se limitele rigide ale erminiilor, scena reală, brîncovească ilustrată de „Nunta din Cana Galileii“.